

Бексултанов Э.А.

**ЖАЛПЫ МАДАНИЙ ЖЕ МАДАНИЯТ ТААНУУЧУЛУК КОМПЕТЕНЦИЯ,
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК, АНЫН МААНИСИ ЖАНА МАҢЫЗЫ**

Бексултанов Э.А.

**ОБЩЕКУЛЬТУРНАЯ ИЛИ КУЛЬТУРОВЕДЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ,
КОМПЕТЕНТНОСТЬ, ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ И СУЩНОСТЬ**

E.A. Beksultanov

**THE GENERAL CULTURAL OR CULTURAL COMPETENCE, ITS MEANING AND
ESSENCE**

УДК: 37.013.43:811.512.154

Макалада «компетенция», «өзөктүк компетенциялар», «компетенттүүлүк» жана «жалпы маданий компетенттүүлүк» сыяктуу түшүнүктөр алып чыгылды. Мында жалпы маданий компетенттүүлүк инсандын базалык компетенттүүлүгү катары каралат, бул билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр сыяктуу эле өзгөчө маанилүү.

Негизги сөздөр: компетенция, өзөктүк компетенциялар, компетенттүүлүк, жалпы маданий компетенттүүлүк, маданият адамы, окуучунун идеалы.

В статье представлены такие понятия, как «компетенция», «ключевые компетенции», «компетентность» и «общекультурная компетентность». Здесь общекультурные компетенции рассматриваются как базовая компетентность личности, которая как знания, умения и навыки особо важна.

Ключевые слова: компетенция, ключевые компетенции, компетентность, общекультурная компетентность, человек культуры, идеал школьника.

The article presents concepts such as "competence", "core competencies", "competence" and "cultural competence." Here, cultural competence is seen as the basic competence of the individual that knowledge and skills are particularly important.

Key words: competence, key competences, competence, General cultural competence, people of culture, the ideal of the student.

Кыргыз тилин мектепте окутуу процессинде ириде окуучуларда калыптана турган компетенциялар (иш билгиликтер) системасын түзүп алуу зарыл, ал үч баскычтуу иерархиядан турат:

- өзөктүк (негизги) компетенциялар, булар билим берүүнүн жалпы мазмунуна тийиштүү болушат;
- предмет аралык (жалпы предметтик, транс-предметтик) компетенциялар, булар окуу предметтеринин жана билим берүүчүлүк мекемелердин аныкталып берилген алкагына тийиштүү болушат;
- спецификалык (атайын), предметтик компетенциялар булар алдыдагы эки деңгээлге карата жекеликтик болуп эсептелишет.

Өзөктүк (негизги) компетенциялар дегенде өзүнүн мүнөзү жана колдонулуу даражасы боюнча көбүрөөк универсалдуу компетенциялар түшүнүлөт. Аларды түзүү ар бир окуу предметинин алкагында жүзөгө ашырылат, маңызы боюнча алар предмет үстүнөн орун алышат.

Окуучу үчүн компетенциялар – бул анын болочогунун элеси, өздөштүрүү багыты. Бирок анда ушул окуп үйрөнүү маалында «чондор үчүн» компетенциялардын бул же тигил бөлүгү түзүлүп калыптанат, келер күнгө даярдануу эле эмес, бүгүнкү жашоосу үчүн да ал бул компетенцияларды өздөштүрөт. Мындай компетенциялар жалпы билим берүүнүн предметтик-ишмердүүлүк бөлүгүн чагылдырышат жана анын максаттарына комплекстүү жетишүүгө чакырылган.

А.В.Хуторскийдин классификациясына ылайык, бизди кызыктырган жалпы маданий компетенция өзөктүк компетенцияларга тийиштүү делинет [1]. Демек, жогоруда айтылгандарды көңүлгө алып, бул багытта жүргүзүлгөн изилдөөлөргө таянып, өзөктүк (негизги) компетенциялардын төмөндөгүдөй топторун аныктап берсе болчудай:

- Баалуулук-маңыздык компетенциялар.
- Жалпы маданий компетенциялар.
- Окуу-таанып-билүүчүлүк компетенциялар.
- Маалыматтык компетенциялар.
- Коммуникативдик компетенциялар.
- Инсандык өзүн өзү өркүндөтүү компетенциясы.

Бул саналып өтүлгөн өзөктүк (негизги) билим берүүчүлүк компетенциялар, бир тарабынан, мектеп-тик циклдин бардык окуу предметтеринин комплексинде түзүлөт, экинчи тарабынан, кыргыз тили сабактарында өз ара жуурулушуп кетишет.

Белгилүү болгондой, учурда дүйнөлүк мейкиндикте, мунун ичинде биздин өлкөбүздө да глобалдуу социалдык өзгөрүүлөр, атап айтканда, эл аралык мамилелердин ролунун күчөшү, элдердин улуттук аң-сезиминин ойгонуусу жүрүүдө. Ушунун баары жаш инсандын жогорку маданияттуу, ар тараптуу билимдүү болушун талап этет. Мектеп окуучусу өзүнүн окуу ишмердүүлүгүнө байланышкан билимдерге эле эмес, дүйнө мамлекеттеринин тарыхынын: экономиканын, маданияттын, дүйнөгө болгон философиялык көз караштардын, тил илиминин жана адабияттын ж.б. өнүгүшү менен байланышкан билимдерге да ээ болуусу зарыл.

Мектеп окуучусунун жаңы тиби кандай болушу керек? Биринчи кезекте жогорку маданияттуу мектеп окуучусу – бул окуучунун жаңы идеалы – «маданияттын адамы», ал жалпы маданий компе-

тенттүүлүккө ээлик кылат. Маданияттын адамы – ушундай бир инсан, ал башка маданиятты чоочун, элге жат катары эмес, уникалдуу өзүнүн салттары, үрп-адаттары, фольклору менен башкача бир түзүлүш катары кабылдайт. Окуучу ар бир маданият өзүнчө кызыктуу экенин, башка бир ишенимдин өкүлүнө, башка бир элге карата душмандык мамилеге жол берилбешин аңдап билиши керек. Мектеп окуучусунун идеалы – «маданияттын адамы» – эркин инсан, ал маданияттын глобалдык мейкиндигинде эркин иш алып барат жана маданият дүйнөсүндө өзүн өзү аныктоого жөндөмдүү.

Жалпы маданий компетенттүүлүк инсандын жигердүү жашоо ишмердүүлүгүн, социалдык жашоосунун ар кыл түрдүү чөйрөлөрүндө багыт ала билүү жөндөмдүүлүгүн камсыз кылат, ошондой эле ички дүйнөсүн жана адамдар менен болчу мамилелерин гармониялаштырат.

Деги «жалпы маданий компетенттүүлүк» түшүнүгү эмнени билдирет? Орус методист-окумуштуусу Г.Н.Симдянова белгилеп кеткендей, жалпы маданий компетенция – бул түзүлүштүн натыйжасы, бул бүткүл жалпы адамзаттык маданият жаатындагы билимдердин жана улуттук маданияттын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн, руханий-адеп-ахлактык мамилелердин жана коомдук кубулуштардын, каада-салттардын негиздеринин жана аларды социалдык мамилелер системасында иш практикасында колдонуу билгичтигинин, ошондой эле инсандын сапаттарынын, маданий мейкиндикти өздөштүрүү аймагындагы ишмердүүлүк тажрыйбасынын болушунун системасынан көрүнөт.(1)

Окумуштуу Л.С.Троянскаянын жалпы маданий компетенттүүлүккө берген аныктамасы төмөндөгүдөй: «Жалпы маданий компетенттүүлүк – бул окуп жаткан инсандын маданий мейкиндикти өздөштүрүү тажрыйбасы, окуп билим алгандык, тарбиялангандык жана өнүгүү деңгээли менен шартталган интегративдүү жөндөмдүүлүгү, маданий үлгүлөрдү таанып-билүүчүлүк, дүйнөгө көз караштык, турмуштук мүнөздөгү маселелерди чечүү учурундагы баалоонун критерийлери катары колдонууга багыт алуу».(2)

Демек, окутуу ишиндеги жалпы маданий компетенция – бул адамдын (мектеп окуучусунун – Б.Э.) маданият мейкиндигинде багыт ала билүү жөндөмдүүлүгү. Ал төмөндөгү объектилердин алкагын: улуттук жана жалпы адамзаттык маданиятты; үй-бүлөлүк, социалдык кубулуштардын жана салттардын руханий-адеп-ахлактык негиздерин өзүнө камтыйт.

Дагы тактасак, жалпы маданий компетенттүүлүк – бул инсандын базалык компетенттүүлүгү, ал дүйнөлүк маданий мейкиндикке кирүүнү жана анда өзүн өзү аныктап билүүнү камсыз кылат, билимдерди жана билгичтиктерди практикада колдонуу айлана-чөйрөдө туура багыт ала билүү жөндөмдүүлүгүн өзүнө камтыйт, ошондой эле коммуникативдик, маалыматтык, кесиптик ж.б.

сыяктуу компетенцияларды өнүктүрүү үчүн камсыз кылат.

Арийне, жалпы маданий компетенцияларды түзүү иши ар бир конкреттүү окуу предметин үйрөнүү процессинде жүзөгө ашырылат.

Ошондой эле жалпы маданий компетенциялар – бул кыргыз тилин дүйнөлүк жалпы тил маданиятынын айрым бир бөлүгү катары түшүнүү, оозеки жана жазуу кебин эмоционалдуу кабылдоо жана тереңдетип ой элегинен өткөрүү; тилдин – кеп маданиятынын коомдогу социомаданий маанилүүлүгүн, сөз өнөрүнүн искусствонун бир бөлүгү катары спецификасын аңдап билүү; окуп үйрөнүлүшү милдеттүү тилдик категорияларды билүү, тилдик процесстин өнүгүүсүнүн эң бир маанилүү этаптары, эң бир атактуу тилчи-окумуштуулардын илимий ишмердүүлүктөрүнүн негизги фактылары тууралуу түшүнүгүнүн болуусу; андагы илимий ой-корутунду, концепцияны түшүнүү; тил жаатында өз алдынча билим алууга болгон жөндөмдүүлүк; сүйлөө – кеп маданиятын калыптандыруу, мында ал теориялык-маданий түшүнүктөрдү өздөштүрүүнү, өз алдынча билим алууга болгон муктаждыкты өнүктүрүүнү, маалыматтык өзүн өзү камсыз кылууну, китеп жана башка да маалыматтык булактар (китепкана, Интернет тармагы) менен болчу жумуштарды кошуп, билимдердин зарыл делинген булактарын аныктоону көңүлгө алат.

Жыйынтыктап айтсак, мектеп окуучусу өзүнүн мектептик жана жекече жашоосунда төмөндөгүдөй мүнөздөгү жалпы маданий компетенцияларга ээлик кылышы керек:

- өзүнүн жалпы интеллектуалдык жана жалпы маданий деңгээлин өркүндөтүү жана өнүктүрүү жөндөмдүүлүгүнө;
- илимдин жана билим берүүнүн заманбап маселелери боюнча билгендерин билим берүүчүлүк жана жекече милдеттерди чечүүдө колдонууга даяр болуу мүмкүнчүлүгүнө;
- практикалык ишмердүүлүктө жаңы билимдерге жана билгичтиктерге, мунун ичинде ишмердүүлүк чөйрөсү менен түздөн-түз байланышпаган жаңы аймактардагы билимдерге маалыматтык технологиялардын жардамы менен өз алдынча ээ болуу жана колдонуу жөндөмдүүлүгүнө.

Мектеп окуучусунун жалпы маданий компетенциялары төмөндөгүлөрдү ичине камтыйт:

ЖМК–1 – оозеки жана жазуу кебин аргументтүү, логикалык жактан ишенимдүү, мазмундук жактан ачык, так, даана курууга, көпчүлүк алдында чыгып сүйлөө көндүмдөрүн колдонууга, талкууларды жана талаш-тартыштарды жүргүзүүгө жөндөмдүү;

ЖМК–2 – курбулаштары менен биргелешип аракеттенүүгө, жамаат ичинде иш алып барууга даяр, өзүнүн тажрыйбасын кайрадан сынчыл ой элегинен өткөрүүгө, ар кыл түрдүү кырдаалдарга жана да чыгармачыл мамиленин, билим алуу ишмердүүлүгүнүн максаттарына жетишүүдө демилгенин жана

туруктуулуктун келип чыгышына ылайыкташууга жөндөмдүү;

ЖМК–3 – ой жүгүртүү маданиятына ээлик кылат, маалыматты кабылдоого, жалпылоого, анализдөөгө, максаттарды коюуга жана ага жетишүү жолдорун тандап алууга жөндөмдүү, философиялык, дүйнөгө көз караштык, социалдык жана инсандык олуттуу маселелерди анализдөөгө жөндөмдүү;

ЖМК–4 – маданияттын адамдык болумуштун формасы катары маанисин түшүнүүгө жана өзүнүн ишмердүүлүгүндө толеранттуулуктун (кеңпейилдүүлүк), диалогдун жана кызматташтыктын принциптерин жетекчиликке алууга жөндөмдүү, тарыхый мурастарга жана маданий салттарга карата сыйлоо жана сарамжалдуулук менен мамиле кылууга даяр;

ЖМК–5 – тарыхый процесстин кыймылдатуучу күчтөрүн жана мыйзамченемдүүлүктөрүн, адамдын тарыхый процессте жана коомдун саясий уюштурулушундагы ордун түшүнүүгө, окуу процессинде жана жекече ишмердүүлүгүндө дүйнөнүн заманбап табигый сүрөттөлүшү жөнүндө билимдерди пайдаланууга жөндөмдүү;

ЖМК–6 – дилгир мектеп окуучусу катары адепки илимий изилдөөнүн методологиясынын негиздерине ээлик кылат, алынган билимдерди жана көндүмдөрдү окуу процессиндеги, жекече жана социалдык ишмердүүлүктөгү практикалык милдеттерди чечүү үчүн колдонууга даяр;

ЖМК–7 – маалыматтын коомду өнүктүрүүдөгү маңызын жана маанисин түшүнүүгө жөндөмдүү, маалыматты алуунун, сактоонун, кайрадан иштеп чыгуунун негизги усулдарын, ыкмаларын жана каражаттарын колдонууга, маалыматты башкаруунун каражаты катары компьютерде, мунун ичинде глобалдык компьютердик тармактарда иштөөгө, маалыматтык коопсуздуктун негизги талаптарын бузбоого даяр;

ЖМК–8 – өзүнүн ишмердүүлүгүндө нормативдик укуктук документтерди пайдаланууга, жарандык коомдун шарттарында иш алып барууга даяр;

ЖМК–9 – жигердүү окуу ишмердүүлүгүн камсыз кылуучу, организмдин адаптациялоочу резервдерин жогорулатуу жана ден соолукту бекемдөө үчүн дене тарбия жана денелик тарбиялоонун усулдары жөнүндө түшүнүүлөрдү туура колдонууга даяр.

Жалпы маданий компетенциялар башка компетенциялардан айырмаланып туруктуу мүнөзгө ээ. Мисалы, кесиптик компетенциялар убакыттын өтүшү менен эскиришет жана дайым жаңыланып турууну талап этет, ошол эле маалда жалпы маданий компетенцияларды адам баласы өзүнүн бүткүл өмүрү аркылуу олуттуу өзгөртүүсүз алып өтөт.

Жыйынтыктасак, бүгүнкү заманбап коомдо мектеп окуучусу дайымкы өзгөрүлүп туруучу рынок экономикасынын шарттарында иш алып барууга азыртадан камдана жүргөнү ылайык. Ал маалыматты тезинен анализдеп, аныкталбаган кырдаалдарда чыгармачылык чечимди кабыл алып, коммуникативдик компетенттүүлүккө ээлик кылышы керек. Бардык бул сапаттар жалпы маданий компетенциялардын курамында бар. Азыркы учурдун билим берүүсүнүн талабы – окуучуга керек билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр менен катар эле окуучуларда бул компетенцияларды түзүп калыптандыруу. Демек, окуучунун жалпы маданий компетенттүүлүктөрүн сабак процессинде ушу азыр түзүп калыптандырбасак, кийин андан түзүк адис чыкпай калышы ыктымал.

Адабияттар:

1. Симдянова Г.Н. Методика формирования общекультурной компетенции у учащихся // Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 1. – С. 262–263.
2. Троянская С.Л. Общекультурная компетентность: опыт определения и структурирования // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 2. – С. 19–23.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
4. Философский словарь / Гл. науч. ред. и сост. А.А.Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Современный литератор. – 2001. – 1312 с.
5. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования // Приказ Министерства образования и науки РФ от 14 января 2010 г.
6. Бексултанов Э. Компетенция, компетенттүүлүк, Кыргыз тилинин морфологиясын окутуудагы Компетенттүүлүк тууралуу №9 2016 жыл «Наука. Новые технологии и инновации Кыргызстана». С.241.
7. Бексултанов Э. Кыргыз тилинин морфологиясынын изилдениши Тарыхынан №9 2016 жыл «Наука. Новые технологии и инновации Кыргызстана». С.235.

Рецензент: к.п.н., доцент Оторбаев Б.К.